

บทที่ 2

วรรณกรรมปริทัศน์

สำหรับงานศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมการก่อหนี้ภาคครัวเรือนนั้น ยังมีการศึกษาไม่มากนัก โดยเฉพาะในประเทศไทย ประเด็นการเพิ่มขึ้นของหนี้ภาคครัวเรือนซึ่งได้รับความสนใจเมื่อไม่นานนี้เอง ซึ่งงานศึกษาส่วนใหญ่เป็นการอธิบายถึงสาเหตุการเพิ่มขึ้นของหนี้ภาคครัวเรือนและตอบคำถามว่าหนี้ภาคครัวเรือนอยู่ในภาวะที่สูงเกินไปแล้วหรือไม่ สำหรับในบทนี้ได้แบ่งงานศึกษาออกเป็น 5 ส่วน คือ ส่วนแรกเป็นงานศึกษาเกี่ยวกับการเพิ่มขึ้นของหนี้ภาคครัวเรือน สาเหตุและผลกระทบ ส่วนที่ 2 เป็นงานศึกษาปัจจัยที่สัมพันธ์กับข้อจำกัดทางการเงินและกำหนดพฤติกรรมการก่อหนี้ของครัวเรือน ส่วนที่ 3 เกี่ยวกับสินเชื่อในชนบทไทย ส่วนที่ 4 เป็นงานเกี่ยวกับพฤติกรรมการบริโภคและการออมในประเทศไทย เนื่องจากการบริโภคและการออม มีความเกี่ยวพันกันกับการก่อหนี้ และได้้นำทฤษฎีการบริโภคมาประยุกต์เพื่ออธิบายพฤติกรรมการก่อหนี้ภาคครัวเรือนในประเทศไทย และส่วนที่ 5 อธิบายความแตกต่างของการศึกษาหนี้ภาคครัวเรือนเล่มนี้กับการศึกษาในอดีต โดยสามารถสรุปงานศึกษาที่เกี่ยวข้องได้ดังนี้

2.1 การเพิ่มขึ้นของหนี้ภาคครัวเรือน สาเหตุและผลกระทบ

ภาวะหนี้ภาคครัวเรือนที่สูงขึ้นในหลายประเทศ ไม่ว่าจะเป็นประเทศสหรัฐอเมริกาที่มีการเพิ่มขึ้นของหนี้ภาคครัวเรือนในหลายช่วง หรือแม้แต่การเพิ่มขึ้นของหนี้ภาคครัวเรือนในออสเตรเลีย เนเธอร์แลนด์ ทำให้เกิดการศึกษาระยะสั้นเกี่ยวกับหนี้ภาคครัวเรือนขึ้น โดย Sebastian Barnes and Garry Young (2003) ได้ศึกษาถึงสาเหตุของการเพิ่มขึ้นของหนี้ภาคครัวเรือนตั้งแต่ต้นปีทศวรรษ 1970 ของประเทศสหรัฐอเมริกา โดยใช้แบบจำลอง overlapping generation model ซึ่งวิเคราะห์แบบดุลยภาพบางส่วน โดยสมมติลักษณะต่างๆ ของครัวเรือน เช่น สมมติให้แต่ละกลุ่มครัวเรือนมีความแตกต่างกัน คือ ครัวเรือนที่มีอายุแตกต่างกันจะมีการกู้ยืมและการสะสมทรัพย์สินที่แตกต่างกัน แบบจำลองสร้างขึ้นเพื่อนำมาเทียบกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสหรัฐอเมริกาทั้งในภาพรวม และในลักษณะภาคตัดขวางของประชากร ซึ่งหากระบบเศรษฐกิจอยู่ใน steady state สัดส่วนหนี้ต่อครัวเรือนจะมีระดับที่คงที่ จึงต้องพิจารณาการเพิ่มขึ้นของหนี้จากความผันผวนที่เกิดขึ้นมาในช่วงกว่า 30 ปีที่ผ่านมา ซึ่งพบว่าอัตราดอกเบี้ยที่แท้จริงและอัตราการเติบโตของรายได้ที่

คาดการณ์มีผลกระทบต่อพฤติกรรมของครัวเรือน แต่การเปลี่ยนแปลงทางด้านประชากร เช่น “baby boom” หรือลักษณะทางประชากรอื่นๆ ไม่ได้กระทบทำให้พฤติกรรมของครัวเรือนเปลี่ยนไป แต่ทำให้มีการกู้ยืมโดยรวมเพิ่มขึ้น

จากการศึกษาพบว่าการเพิ่มขึ้นของหนี้ครัวเรือนในช่วงทศวรรษ 1990 มีความคล้ายคลึงกับการคาดการณ์จากแบบจำลอง แต่แบบจำลองกลับไม่สามารถอธิบายการเพิ่มขึ้นของหนี้ในช่วงทศวรรษ 1980 ซึ่งจากแบบจำลองควรจะมีหนี้ลดลงในช่วงเวลาดังกล่าว เนื่องจากเป็นช่วงที่มีอัตราดอกเบี้ยอยู่ในระดับสูง อัตราการเติบโตของรายได้อยู่ในระดับต่ำ และอายุของประชากรมีแนวโน้มสูงขึ้นจึงควรจะกู้ยืมลดลง อย่างไรก็ตามงานศึกษานี้ได้ให้เหตุผลว่าการที่มีหนี้ครัวเรือนเพิ่มขึ้นในช่วงนี้อาจจะมาจากการเปิดเสรีตลาดการเงินทำให้ครัวเรือนมีการกู้ยืมเพิ่มขึ้น

การศึกษาของ Guy Debele (2004) ในประเทศพัฒนาแล้วหลายประเทศถึงการเพิ่มขึ้นของหนี้ครัวเรือนในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา โดยอาศัยทฤษฎีวิวัฏจักรชีวิต (life-cycle model) และทฤษฎีรายได้ถาวร (permanent-income model) ซึ่งการศึกษาไม่ได้เน้นปัจจัยทางด้านประชากรที่มีผลต่อหนี้สิน ทั้งที่เป็นปัจจัยที่สำคัญ โดยการศึกษาพบว่าหนี้ครัวเรือนได้เพิ่มขึ้นจากการที่อัตราดอกเบี้ยอยู่ในระดับต่ำ อัตราเงินเฟ้อที่ลดลง และข้อจำกัดทางการเงินการเข้าถึงสินเชื่อที่ลดลง เช่น มีการลดข้อจำกัดสำหรับสถาบันการเงิน การเปิดเสรีทางการเงินให้ต่างชาติเข้ามาแข่งขันได้ สำหรับผลกระทบจากครัวเรือนที่มีหนี้มากขึ้น คือทำให้ครัวเรือนมีความอ่อนไหวต่อการเปลี่ยนแปลงอัตราดอกเบี้ย รายได้ และราคาสินทรัพย์ โดยเฉพาะประเทศที่มีการใช้อัตราดอกเบี้ยลอยตัวมากก็จะได้รับผลกระทบมาก

ปรากฏการณ์ที่ครัวเรือนเพิ่มการกู้ยืมโดยนำทรัพย์สินมาเป็นหลักประกัน เป็นการช่วยรักษาการบริโภคในช่วงที่เศรษฐกิจโลกถดถอย อย่างไรก็ตามสำหรับประเทศเนเธอร์แลนด์ กลับพบว่าระดับสินเชื่อเป็นตัวทำให้เศรษฐกิจถดถอย เนื่องจากการเพิ่มขึ้นของราคาที่อยู่อาศัยเริ่มลดลงทำให้หลักประกันในการขอสินเชื่อมีมูลค่าลดลง ปริมาณสินเชื่อที่ได้รับก็จะลดลง จึงเป็นผลลบต่อระบบเศรษฐกิจ

การศึกษานี้พบว่าการเพิ่มขึ้นของหนี้ครัวเรือนโดยตัวของมันเองไม่ได้มีผลกระทบทางลบโดยตรงต่อระบบเศรษฐกิจ แต่หนี้ที่สูงขึ้นจะเป็นตัวขยายผลกระทบจากปัจจัยอื่นๆ ให้มากขึ้น โดยเฉพาะปัจจัยที่กระทบกับรายได้ ซึ่งการที่ข้อจำกัดทางการเงินลดลง และหนี้ครัวเรือนที่สูงขึ้นจะเป็นการขยายความอ่อนไหวของการบริโภคที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงของรายได้ที่คาดการณ์ ซึ่งผลกระทบของหนี้ที่เพิ่มขึ้นที่มีต่อเศรษฐกิจมหภาค ขึ้นอยู่กับการกระจายตัวของหนี้ในแต่ละกลุ่มครัวเรือน ซึ่งลักษณะของครัวเรือนจะสะท้อนความสามารถในการรองรับความเสี่ยง แต่ในงาน

ศึกษานี้ยังมีการศึกษาไม่มาก เพียงแต่ให้แนวทางไว้ว่า หากหนี้เพิ่มขึ้นในครัวเรือนที่มีรายได้สูง หรือครัวเรือนที่มีทรัพย์สินมาก ก็ไม่น่าเป็นห่วง ตรงกันข้ามถ้าหากเกิดจากครัวเรือนที่มีรายได้น้อย จะเป็นการเพิ่มความอ่อนไหวให้กับเศรษฐกิจมหภาคอย่างมาก

ในประเทศออสเตรเลีย Gianni La Cave and John Simon (2003) ได้ประเมินความเปราะบางของครัวเรือนเนื่องจากมีความกังวลเกี่ยวกับการเพิ่มขึ้นของหนี้ภาคครัวเรือน ซึ่งอาศัยข้อมูลในช่วงปี 2533-2544 โดยได้แยกกลุ่มตัวอย่างออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่มีความข้อจำกัดทางการเงิน และกลุ่มที่ไม่มีข้อจำกัดทางการเงิน พบว่าไม่ได้มีความเปราะบางมากกว่าในอดีต เนื่องจากสัดส่วนดอกเบี้ยจ่ายต่อรายได้ของการกู้ยืมที่อยู่อาศัย (debt-service ratio) โดยเฉลี่ยไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลงในกลุ่มครัวเรือนที่มีข้อจำกัดทางการเงิน และแม้สัดส่วนครัวเรือนที่มีข้อจำกัดทางการเงินจะเพิ่มขึ้น แต่มีจำนวนครัวเรือนลดลง นั่นก็คือครัวเรือนที่มีข้อจำกัดทางการเงินในปี 2544 มีน้อยกว่าในช่วงของปี 2533-2542

แม้ว่าในประเทศออสเตรเลียจะมีระดับของหนี้โดยรวมต่อรายได้อยู่ในระดับที่สูง แต่มีหลักฐานเพียงเล็กน้อยเท่านั้นที่มีนัยสำคัญแสดงถึงความเปราะบางทางการเงินของครัวเรือนในอดีต หนี้ที่เพิ่มขึ้นส่วนใหญ่เป็นหนี้ที่มาจากครัวเรือนที่ไม่มีข้อจำกัดทางการเงิน ซึ่งการเพิ่มขึ้นของหนี้โดยรวมต่อรายได้เป็นการสะท้อนมาจากการเพิ่มขึ้นของรายได้ในครัวเรือน และการว่างงานที่ลดต่ำลง ซึ่งหนี้ไม่ได้สะท้อนว่าครัวเรือนมีความกดดันหรือมีสถานะเปราะบางทางการเงิน

สำหรับในประเทศไทย ภาวะหนี้ครัวเรือนที่อยู่ในระดับที่สูง จนทำให้หลายฝ่ายเริ่มตระหนักถึงปัญหา โดยเฉพาะภาวะหนี้ครัวเรือนที่ยากจนมาก ซึ่งเป็นกลุ่มที่จะได้รับผลกระทบสูงหากเกิดความผันผวนในระบบเศรษฐกิจ จึงเริ่มมีการศึกษาถึงภาวะหนี้ครัวเรือนในประเทศไทย โดย Somchai Jitsuchon (2003) ได้ศึกษาโดยใช้ข้อมูลจากโครงการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่าในช่วงปี 2537-2545 ครัวเรือนไทยมีหนี้เพิ่มขึ้นอย่างชัดเจนทั้ง 3 กลุ่มประชากร คือ ครัวเรือนทั่วประเทศ ครัวเรือนยากจน ครัวเรือนยากจนมาก (หมายถึงครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำกว่าครึ่งหนึ่งของเส้นความยากจน) ซึ่งเฉลี่ยแล้วครัวเรือนมีการสะสมหนี้มากกว่าการเพิ่มขึ้นของรายได้ โดยสัดส่วนหนี้ต่อรายได้มีการเพิ่มจาก 3 เท่าเป็น 5.5 เท่า ภายในระยะเวลาไม่ถึง 10 ปี สิ่งที่น่าเป็นห่วงคือกลุ่ม ครัวเรือนยากจน และครัวเรือนยากจนมาก ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีการคาบเกี่ยวกันนั้นมีการสะสมหนี้ที่สูงและรวดเร็ว คือมีสัดส่วนหนี้ต่อรายได้เพิ่มขึ้นมากกว่า 2 เท่าสำหรับครัวเรือนยากจน และเพิ่มขึ้นเกือบ 4 เท่าตัวสำหรับครัวเรือนยากจนมาก และครัวเรือนกลุ่มนี้มีสัดส่วนหนี้ต่อรายได้เกือบ 20 เท่าของรายได้ในปี 2545 นอกจากนี้ประมาณร้อยละ 60 ของหนี้ครัวเรือนเป็นหนี้เพื่อการบริโภค ซึ่งอาจจะทำให้สถานการณ์อยู่ในภาวะอันตราย

หลังจากนั้นสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) (ออนไลน์, 2546) ได้ศึกษาเรื่อง “สภาวะหนี้ของครัวเรือนไทย 2537-2545” ซึ่งแตกต่างกับผลการศึกษาของ Somchai Jitsuchon (2003) โดย สศช. พบว่าภาวะหนี้ของครัวเรือนเพิ่มจาก 8.69 เท่าของรายได้เฉลี่ยของครัวเรือนต่อเดือนในปี 2537 เป็น 10.71 เท่าของรายได้เฉลี่ยของครัวเรือนต่อเดือนในปี 2545 และมีหนี้เฉลี่ย 145,917 บาทต่อครัวเรือน สำหรับครัวเรือนยากจนมากมีภาระหนี้เพิ่มจาก 10.4 เท่าในปี 2537 เป็น 13.3 เท่าในปี 2545 โดยมีหนี้เฉลี่ยต่อครัวเรือน 35,616 บาท สาเหตุของความแตกต่างในภาระหนี้ของครัวเรือนจากจนมากเนื่องจาก (ดูตารางที่ 2.1)

- เส้นความยากจนที่แตกต่างกัน โดย สศช. ใช้เส้นความยากจนที่พัฒนาขึ้นโดยใช้เส้นความยากจนเฉลี่ยทั้งประเทศ ณ ระดับรายได้ 922 บาทต่อคนต่อเดือนสำหรับปี 2545 ในขณะที่ Somchai Jitsuchon (2003) หรือ TDRi ใช้เส้นความยากจนที่พัฒนาขึ้นมาเอง (ซึ่งไม่ได้บอกระดับรายได้ ณ เส้นความยากจนซึ่งมีประมาณ 8 ล้านคน ขณะที่ สศช. มีประมาณ 6.2 ล้านคน)

- การใช้นิยามครัวเรือน “ยากจนมาก” ที่ต่างกัน โดย สศช. ใช้ระดับรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อเดือนที่ต่ำกว่าระดับร้อยละ 80 ของเส้นความยากจน ในขณะที่ TDRi ใช้ที่ระดับรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อเดือนที่ต่ำกว่าระดับร้อยละ 50 ของเส้นความยากจน

- วิธีการคำนวณภาระหนี้ของครัวเรือนยากจนของ TDRi และ สศช. ต่างกันที่ตัวหาร คือ

$$\text{ภาระหนี้ (TDRi)} = \frac{\text{ปริมาณหนี้รวมของครัวเรือนยากจน}}{\text{จำนวนครัวเรือนยากจนทั้งหมด}}$$

$$\text{ภาระหนี้ (สศช.)} = \frac{\text{ปริมาณหนี้รวมของครัวเรือนยากจน}}{\text{จำนวนครัวเรือนยากจนเฉพาะที่มีหนี้}}$$

นอกจากนี้ สศช. ยังพบว่าหนี้สินที่เพิ่มขึ้นหลังจากเศรษฐกิจฟื้นตัวสอดคล้องกับรายได้ของครัวเรือนที่เพิ่มขึ้นและการจ้างงานที่เพิ่มขึ้น ในขณะที่ดอกเบี้ยอยู่ในระดับต่ำ ประกอบกับนโยบายรัฐบาลที่ทำให้ครัวเรือนเข้าถึงแหล่งสินเชื่อได้มากขึ้น และจากเครื่องชี้ในระดับภาพรวมแสดงว่าสินเชื่อเพื่อการบริโภคยังเป็นสัดส่วนที่ไม่มากนักเมื่อเทียบกับสินเชื่อโดยรวม และคาดว่าหนี้เสียในส่วนของสินเชื่อเพื่อการบริโภคและบัตรเครดิตยังอยู่ในระดับที่ไม่น่าเป็นห่วง

สำหรับสาเหตุของการก่อหนี้ของครัวเรือนนั้น Somchai Jitsuchon (2003) พบว่ายังไม่ค่อยชัดเจน แต่หนี้ได้สะสมมาตั้งแต่ปี 2539 ปีก่อนที่จะเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ แต่หนี้ที่เพิ่มขึ้นในช่วงปี 2541-2543 อาจจะเนื่องจากผลกระทบของภาวะเศรษฐกิจทำให้หลายครัวเรือนไม่มีงานทำและจำเป็นต้องกู้ยืมเพื่อการบริโภค สำหรับในปี 2545 เป็นปีที่เศรษฐกิจมีการเติบโต อัตราการ

ว่างงานอยู่ในระดับต่ำ หนึ่งอาจเกิดจากการนโยบายภาครัฐที่ทำให้มีการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อได้ง่ายขึ้น เช่น กองทุนหมู่บ้าน เป็นต้น

ตารางที่ 2.1

เปรียบเทียบผลการศึกษานี้ภาคครัวเรือนในประเทศไทยของ Somchai Jitsuchon และ คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.)

ประเด็น	Somchai Jitsuchon	สศช.
- ภาระหนี้ของครัวเรือนยากจนมาก ปี 2537	9.5 เท่าของรายได้	10.4 เท่าของรายได้
- ภาระหนี้ของครัวเรือนยากจนมาก ปี 2545	19.8 เท่าของรายได้	13.3 เท่าของรายได้
- หนี้เฉลี่ยของครัวเรือนยากจนมาก ปี 2545	24,188 บาทต่อครัวเรือน	35,616 บาทต่อครัวเรือน
- เส้นความยากจน	พัฒนาเส้นความยากจนขึ้นมากเอง โดยไม่ได้บอกระดับรายได้ ณ เส้นความยากจน ซึ่งทำให้มีคนยากจนประมาณ 8 ล้านคน	ใช้เส้นความยากจนเฉลี่ยทั่วประเทศ ณ ระดับรายได้ 922 บาทต่อคนต่อเดือน สำหรับปี 2545 ทำให้มีคนยากจนประมาณ 6.2 ล้านคน
- นิยามครัวเรือน “ยากจนมาก”	ต่ำกว่าระดับร้อยละ 50 ของเส้นความยากจน	ต่ำกว่าระดับร้อยละ 80 ของเส้นความยากจน
- วิธีการคำนวณภาระหนี้ของครัวเรือนยากจน	ปริมาณหนี้รวมของครัวเรือนยากจน + จำนวนครัวเรือนยากจนทั้งหมด	ปริมาณหนี้รวมของครัวเรือนยากจน + จำนวนครัวเรือนยากจนเฉพาะที่มีหนี้

ที่มา : จากการรวบรวม

ต่อมา Yunyong Thaicharoen, Kiatipong Ariyapruhya and Thitima Chucherd (2004) ทำการศึกษา “ภาวะหนี้ครัวเรือนไทย : ความเสี่ยงและนโยบาย” ซึ่งได้วิเคราะห์ข้อมูลหนี้ครัวเรือนในระดับจุลภาค โดยได้อาศัยข้อมูลการสำรวจครัวเรือนล่าสุด 3 โครงการที่สำคัญ ได้แก่ โครงการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ (ไตรมาส 1 ปี 2547) ประกอบกับข้อมูลจากการสำรวจของธนาคารแห่งประเทศไทย 2 โครงการ คือ โครงการศึกษาความต้องการบริการทางการเงิน (ปี 2546) และโครงการสำรวจทัศนคติครัวเรือนต่อการก่อหนี้และการออม (ปี 2547) ซึ่งใช้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 2,800 ตัวอย่าง จาก 14 จังหวัด อาศัยกรอบทฤษฎีวิวัจจรชีวิต (Life-cycle Model) และทฤษฎีรายได้ถาวร (Permanent Income Theory) ซึ่งได้ประยุกต์ให้เหมาะกับกรณีของประเทศไทย การศึกษาพบว่าอัตราดอกเบี้ยที่อยู่ในระดับต่ำ โครงสร้างประชากรที่เปลี่ยนไป โอกาสการเข้าถึงแหล่งสินเชื่อที่มากขึ้น และความเชื่อมั่นในสถานะทางเศรษฐกิจ ทำให้มีการก่อหนี้ครัวเรือนมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ สศช. และ Somchai Jitsuchon (2003)

การศึกษาถึงความเปราะบางของครัวเรือนต่อภาวะหนี้ในระดับมหภาค โดยวิเคราะห์ และเปรียบเทียบกับต่างประเทศ ซึ่งพบว่าในระดับมหภาคครัวเรือนไทยยังมีระดับหนี้ครัวเรือนที่ยังไม่มีสัญญาณบ่งชี้ถึงอันตรายใดๆ ส่วนในระดับจุลภาคพบว่ากลุ่มครัวเรือนที่มีความเปราะบางจากภาระหนี้ที่สูงขึ้น คือกลุ่มครัวเรือนที่มีรายได้น้อยและมีภาระหนี้สูง (กลุ่มที่มีอายุน้อย เกษียณอายุแล้ว) กลุ่มครัวเรือนที่มีความเสี่ยงสูงต่อความผันผวนของรายได้คือกลุ่มที่มีรายได้น้อยและไม่แน่นอน เช่น ลูกจ้างรายวันหรือรายสัปดาห์ กลุ่มครัวเรือนในภาคเกษตรที่อาจจะขาดการฉ้อโกงเกี่ยวกับรายได้ในอนาคตดีเกินไป กลุ่มครัวเรือนที่ขาดความรู้ความเข้าใจทางการเงิน และกลุ่มครัวเรือนที่ยังต้องพึ่งพาการกู้ยืมนอกระบบ ทำให้มีค่าใช้จ่ายดอกเบี้ยสูง

สำหรับหนี้ที่มีต่อระบบสถาบันการเงิน และต่อเศรษฐกิจมหภาค พบว่าความเสี่ยงที่เกิดขึ้นต่อสถาบันการเงินนั้นไม่เท่ากัน คือ สถาบันการเงินเฉพาะกิจและโครงการที่เกี่ยวข้องกับภาครัฐอาจมีความเสี่ยงต่อทัศนคติของการผิดชำระหนี้ที่สูงกว่าสถาบันการเงินเอกชน นอกจากนี้ยังพบทัศนคติการก่อหนี้และการผิดชำระหนี้ที่ไม่เหมาะสมในกลุ่มคนที่มีอายุน้อย และครัวเรือนจำนวนไม่น้อยคาดหวังความช่วยเหลือจากรัฐบาลหากเกิดปัญหาหนี้สินขึ้นเป็นอันดับแรก

ยิ่งไปกว่านั้น การเป็นหนี้ของครัวเรือนยังแสดงนัยต่อเศรษฐกิจมหภาค โดยหนี้ต่อรายได้ที่สูง มีนัยว่าการบริโภคของครัวเรือนจะมีความอ่อนไหวต่อการเปลี่ยนแปลงของสถานะเศรษฐกิจมากขึ้น และครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำจะมีการภาระหนี้สูงและจะกระทบต่อเศรษฐกิจมหภาคได้มากกว่า ด้านนโยบายการเงินจะมีประสิทธิภาพมากขึ้น เนื่องจากครัวเรือนมีความอ่อนไหวมากขึ้นหากมีการเปลี่ยนแปลงอัตราดอกเบี้ย และยังพบว่ากรณีที่หนี้ครัวเรือนเพิ่มขึ้น นำไปสู่การลดลงของการออมภาคครัวเรือน ซึ่งอาจจะทำให้ครัวเรือนมีเงินออมไม่เพียงพอสำหรับใช้ในยามจำเป็น

ศาสตราจารย์ ดร. อรรถกฤษณ์

2.2 ปัจจัยที่สัมพันธ์กับข้อจำกัดทางการเงินและกำหนดพฤติกรรมการออมของครัวเรือน

Sebastian Barnes and Garry Young (2003) ได้วิเคราะห์ข้อมูลหนี้ครัวเรือนเบื้องต้นในภาคตัดขวางของสหรัฐอเมริกา พบว่ามีความสัมพันธ์กับอายุ และรายได้ โดยครัวเรือนที่มีอายุน้อยมีแนวโน้มที่จะมีการกู้ยืมมากกว่าครัวเรือนที่มีอายุมากซึ่งมีแนวโน้มจะกู้ยืมน้อยลง โดยหนี้มีการกู้ยืมมากที่สุดในช่วงอายุ 35-44 ปี แล้วค่อยลดลงเมื่อเข้าวัยกลางคน และลดลงอย่างมากเมื่ออายุมากกว่า 65 ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีหนี้ที่ต้องจ่ายสำหรับที่อยู่อาศัยลดลงแล้ว ในด้านความสัมพันธ์นี้กับรายได้ พบว่ามีความสัมพันธ์ไปในทางเดียวกัน โดยกลุ่มครัวเรือนที่มีรายได้น้อยจะมีจำนวนหนี้สินน้อยที่สุด กลุ่มที่มีรายได้สูง มีความมั่งคั่งมาก (มีทรัพย์สินมาก) จะมีหนี้โดยรวมจำนวนมากกว่า เพราะครัวเรือนที่มีรายได้น้อยจะถูกจำกัดจำนวนการกู้ยืม ส่วนครัวเรือนที่มีรายได้สูงจะมีข้อจำกัดน้อยลง (สรุปผลการศึกษาคู่ตารางที่ 2.2)

สำหรับ Guy Debelle (2004) อาศัยข้อมูลหนี้ครัวเรือนจากประเทศพัฒนาแล้ว เช่น ออสเตรเลีย เนเธอร์แลนด์ นอร์เวย์ สวีเดน และสหรัฐอเมริกา แสดงให้เห็นว่าหนี้มีความสัมพันธ์กับอายุของหัวหน้าครัวเรือนแบบ hump shape ซึ่งเป็นไปตามทฤษฎี life-cycle model with liquidity constraint

นอกจากนี้ ครัวเรือนที่มีรายได้สูงจะมีสัดส่วนหนี้โดยรวมมากที่สุด ส่วนครัวเรือนที่มีรายได้น้อยมีจำนวนหนี้โดยรวมน้อย ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Sebastian Barnes and Garry Young (2003) สำหรับสัดส่วนหนี้ต่อรายได้ของครัวเรือนที่มีรายได้สูง Guy Debelle (2004) พบว่าจะมีสัดส่วนหนี้ต่อรายได้อยู่ในระดับต่ำ แต่จะสูงสำหรับครัวเรือนที่มีรายได้น้อย และยังพบว่าหนี้ที่ต้องชำระแต่ละงวดต่อรายได้ (debt service ratio) ในหลายประเทศสำหรับครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำจะอยู่ในระดับสูง แต่จะอยู่ในระดับต่ำสำหรับครัวเรือนที่มีรายได้สูง

Gianni La Cave and John Simon (2003) ได้ศึกษาเกี่ยวกับข้อจำกัดทางการเงิน (financial constraints) โดยใช้ข้อมูลปี 2541/42 จากโครงการ Household Expenditure Survey (HES) ของประเทศออสเตรเลีย โดยสร้างแบบจำลอง Logit model เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างความน่าจะเป็นในการเกิดข้อจำกัดทางการเงินกับลักษณะของครัวเรือนทั้งด้านเศรษฐกิจและด้านประชากร ซึ่งสามารถอธิบายได้อย่างมีนัยสำคัญด้วยตัวแปรทางด้านประชากร เช่น อายุ การว่างงาน การไร้ความสามารถ และสถานภาพการสมรส ส่วนตัวแปรทางด้านเศรษฐกิจที่มีความสำคัญ คือ การมีที่อยู่อาศัย รายได้ของครัวเรือนต่อสัปดาห์ สัดส่วนของรายได้ที่ได้มาจากดอกเบี้ย และสัดส่วนของรายได้ที่ต้องจ่ายสำหรับการกู้เพื่อที่อยู่อาศัย

นอกจากนี้ยังได้ประยุกต์แบบจำลองเพื่อใช้กับข้อมูลปี 2536/37 HES และข้อมูลปี 2544 จากการสำรวจโครงการ Household Income and Labour Dynamics in Australia (HILDA) ซึ่งพบเพียงตัวแปรทางด้านเศรษฐกิจเท่านั้นที่สามารถอธิบายข้อจำกัดทางการเงินในช่วงเวลาที่ศึกษา โดยการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจทำให้เกิดการผ่อนคลายข้อจำกัดทางการเงิน ซึ่งตัวแปรเหล่านั้นได้แก่ การเติบโตของรายได้ การเติบโตในมูลค่าของที่อยู่อาศัย และการว่างงานที่ลดลง ส่วนตัวแปรทางเศรษฐกิจที่มีผลในการเพิ่มข้อจำกัดทางการเงินคือ การจ่ายหนี้เพื่อที่อยู่อาศัยที่สูงขึ้น การเพิ่มขึ้นของหนี้บัตรเครดิต

การศึกษาของ Yunyong Thaicharoen and others (2004) ได้สร้างสมการถดถอยขึ้นมาโดยใช้วิธี Ordinary Least Square เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างการก่อหนี้ครัวเรือนกับลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคม โดยได้ความสัมพันธ์แบบ hump shape ระหว่างอายุกับหนี้ครัวเรือนเช่นเดียวกับงานศึกษาในต่างประเทศ ในส่วนของรายได้พบว่าครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำและสูงมีหนี้ต่อรายได้ในระดับที่สูง โดยครัวเรือนที่มีรายได้ประมาณเปอร์เซ็นต์ไทด์ที่ 50 มีหนี้ต่อรายได้ต่ำที่สุด นอกจากนี้ ตัวแปรดอกเบี้ยที่ลดลง ระดับการศึกษา การกู้ยืมบ้าน ขนาดของครัวเรือน และครัวเรือนในภาคใต้เมื่อเทียบกับกรุงเทพมหานคร ล้วนเป็นตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ในทิศทางบวกต่อหนี้ครัวเรือน

การศึกษาถึงความต้องการกู้ยืมของครัวเรือนโดย Yunyong Thaicharoen and others (2004) ซึ่งใช้ข้อมูลจากการสำรวจของธนาคารแห่งประเทศไทย โครงการศึกษาความต้องการบริการทางการเงิน 2546 อาศัยแบบจำลอง Ordered Logit Model พบว่ากลุ่มที่ต้องการสินเชื่อคือกลุ่มที่มีรายได้ต่ำ มีอายุน้อย การศึกษาต่ำ ประกอบอาชีพการเกษตร หรือแรงงานที่ใช้ทักษะต่ำ และยังพบว่าความต้องการสินเชื่อสัมพันธ์กับปัจจัยด้านภูมิภาค คือ ครัวเรือนในภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ มีความต้องการกู้ยืมมากกว่าครัวเรือนในกรุงเทพมหานคร อย่างมีนัยสำคัญ

งานชิ้นนี้ยังได้ศึกษาถึงปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีความสัมพันธ์กับข้อจำกัดในการเข้าถึงสินเชื่อ โดยใช้แบบจำลอง Logit Model ซึ่งให้ตัวแปรตามคือข้อจำกัดในการเข้าถึงสินเชื่อ การศึกษาใช้ข้อมูลจากการสำรวจโครงการศึกษาความต้องการบริการทางการเงิน 2546 พบว่าครัวเรือนที่มีรายได้สูง มีหัวหน้าครัวเรือนอายุมาก เป็นเพศหญิง ประกอบอาชีพการเกษตร หรือมีการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาหรือสูงกว่า จะมีข้อจำกัดในการเข้าถึงสินเชื่อลดลง แต่แรงงานรายวันหรือรายสัปดาห์ จะเผชิญกับข้อจำกัดในการเข้าถึงสินเชื่อมากกว่า นอกจากนั้น

ตัวแปรทางภูมิภาค คือ ครั้วเรือนในภาคเหนือ และภาคกลางมีกับข้อจำกัดในการเข้าถึงสินเชื่อ
น้อยลง เมื่อเทียบกับครั้วเรือนที่อาศัยในกรุงเทพมหานคร

หลังจากนั้น งานศึกษานี้ได้สร้างแบบจำลองประมาณการความกดดันจากภาระหนี้²
เพื่อหาปัจจัยทั้งทางสังคมและเศรษฐกิจ ที่นำไปสู่ความกดดันดังกล่าว โดยใช้แบบจำลอง
Ordered Logit พบว่าตัวแปรที่มีทิศทางความสัมพันธ์ในทางบวกกับความกดดันจากภาระหนี้ คือ
หนี้ต่อรายได้ ภาระหนี้จ่าย (debt-service ratio) รายได้ที่ลดลง การมีหนี้ในระบบ จำนวน
สมาชิกในครั้วเรือน การผ่อนบ้าน ดอกเบี้ยที่เพิ่มขึ้น ส่วนตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ในทางลบ คือ
รายได้ ระดับการศึกษา การทำงาน อายุ ความรู้ทางการเงิน การเข้าถึงแหล่งเงินกู้ และหากเกิดความ
ผันผวนขึ้นใน อัตราดอกเบี้ย รายได้ และจำนวนหนี้ พบว่าครั้วเรือนส่วนใหญ่ยังสามารถรองรับ
ความผันผวนดังกล่าวได้ แต่ความผันผวนของรายได้มีความสัมพันธ์ต่อความกดดันมากกว่า การที่
หนี้เพิ่มขึ้น

---

² จากโครงการสำรวจทัศนคติครั้วเรือนต่อการก่อหนี้และการออม (ปี 2547) ได้สอบถาม
ครั้วเรือนตัวอย่างว่า “ครั้วเรือนที่มีหนี้มีภาระหนี้อยู่ในระดับใด ดังต่อไปนี้ ภาระหนัก ภาระพอสมควร
ไม่เป็นภาระเท่าไร” คำว่า “ภาระหนี้หนัก” จึงเป็นความเข้าใจสำหรับครั้วเรือนที่ถูกสอบถามเอง
นอกจากนี้ ยังได้สอบถามเกี่ยวกับครั้วเรือนที่มีความกดดัน ซึ่งหมายถึงครั้วเรือนที่ต้องเผชิญกับ
ปัญหาการขาดสภาพคล่องตั้งแต่ 1 ปัญหาขึ้นไปในช่วงปีที่ผ่านมา(ปีที่สำรวจ) จากทั้งหมด 7
ปัญหา ดังนี้ 1) ค้างจ่ายค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าโทรศัพท์ เพราะเงินไม่พอ 2) ค้างจ่ายค่าเช่าบ้าน/ผ่อนบ้าน
เพราะเงินไม่พอ 3) นำสิ่งของไปขาย เพราะเงินไม่พอ 4) ทานอาหารไม่ครบทุกมื้อ เพราะเงินไม่พอ
5) ค้างจ่ายค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษา เพราะเงินไม่พอ 6) ขอความช่วยเหลือจากญาติพี่น้อง เพราะ
เงินไม่พอ 7) ขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานรัฐบาลหรือสังคมสงเคราะห์ เพราะเงินไม่พอ ซึ่งใน
ความเป็นจริงครั้วเรือนมักจะเผชิญกับปัญหาทั้ง 2 อย่างคือ ภาระหนี้หนัก และความกดดัน จึงได้
นำข้อมูลทั้ง 2 ส่วนมารวมกันเพื่อใช้ในแบบจำลองประมาณการความกดดันจากภาระหนี้หนักจาก
ปัจจัยต่างๆ จึงทำให้ได้ตัวแปรที่แสดงความกดดันจากภาระหนี้หนักที่มีค่า 0, 1 และ 2 ซึ่งค่า 2
หมายถึงครั้วเรือนที่มีภาระหนี้หนัก และมีปัญหาขาดสภาพคล่องมากกว่า 2 ปัญหาขึ้นไป ค่า 1
หมายถึงครั้วเรือนที่มีภาระหนี้หนัก และมีปัญหาขาดสภาพคล่อง 1 ปัญหาแต่ไม่เกิน 2 ปัญหา
และค่า 0 หมายถึงครั้วเรือนที่มีภาระหนี้หนัก แต่ไม่มีปัญหาขาดสภาพคล่อง

ตารางที่ 2.2

สรุปงานศึกษาปัจจัยที่สัมพันธ์กับข้อจำกัดทางการเงินและกำหนดพฤติกรรมการก่อหนี้ของครัวเรือน

ผู้ศึกษา	ข้อมูล	ช่วงเวลา	ประเด็นที่ศึกษา	ผลการศึกษา
Sebastian Barnes and Garry Young (2003)	สหรัฐอเมริกา	ตั้งแต่ทศวรรษ 1970	- ปัจจัยกำหนดการก่อหนี้ภาคครัวเรือน โดยวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น	- ความสัมพันธ์ของจำนวนหนี้ต่ออายุ (+) และรายได้ (+) อายุน้อยมีแนวโน้มที่จะมีการกู้ยืมมากกว่าครัวเรือนที่มีอายุมาก
Guy Debelle (2004)	ประเทศพัฒนา	ทศวรรษ 1990-2000	- ปัจจัยกำหนดการก่อหนี้ภาคครัวเรือน โดยวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น	- ความสัมพันธ์ของจำนวนหนี้กับอายุ (hump shape) และรายได้ (+) - ความสัมพันธ์กับหนี้ต่อรายได้ สัมพันธ์กับรายได้ในทางลบ (-)
Gianni La Cave and John Simon (2003)	ออสเตรเลีย	2533-2544	- ข้อจำกัดทางการเงิน (financial constraints) ด้วยแบบจำลอง Logit Model	- ด้านประชากร เช่น อายุ การว่างงาน การไร้ความสามารถ และสถานการณัสมรส ด้านเศรษฐกิจ คือ การมีที่อยู่อาศัย รายได้ของครัวเรือนต่อสัปดาห์ สัดส่วนของรายได้ที่มาจากดอกเบี้ย และสัดส่วนของรายได้ที่ต้องจ่ายสำหรับการกู้เพื่อที่อยู่อาศัย
Yunyong Thaicharoen, Kiatipong Ariyapruhya and Thitima Chucherd (2004)	ไทย	2546-2547	- ความสัมพันธ์ระหว่างการก่อหนี้กับลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคม ใช้วิธี Ordinary Least Square - ความต้องการใช้สินเชื่อ ด้วยวิธี Ordered Logit Model - ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีความสัมพันธ์กับข้อจำกัดในการเข้าถึงสินเชื่อ โดยใช้ Logit Model - ปัจจัยกำหนดความกดดันจากภาระหนี้หนัก โดยใช้แบบจำลอง Ordered Logit	- หนี้คงค้าง (ข้อมูลโครงการสำรวจทัศนคติครัวเรือนต่อการก่อหนี้และการออม 2547) สัมพันธ์กับอายุ (hump shape) รายได้ (U shape) ดอกเบี้ยที่ลดลง(+) ระดับการศึกษา(+) การกู้ซื้อบ้าน(+) ขนาดของครัวเรือน (+)และครัวเรือนในภาคใต้เมื่อเทียบกับกทม.(+) - กลุ่มที่ต้องการสินเชื่อคือ กลุ่มที่มีรายได้ต่ำ มีอายุน้อย การศึกษาต่ำ ประกอบอาชีพ เช่น ทำการเกษตร หรือแรงงานที่ใช้ทักษะต่ำ และยังคงสัมพันธ์กับปัจจัยทางด้านภูมิภาค - ครัวเรือนที่มีรายได้สูง หัวหน้าครัวเรือนอายุมาก มีเพศหญิง ประกอบอาชีพการเกษตร หรือมีการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาหรือสูงกว่า ตัวแปรทางด้านภูมิภาค เมื่อเทียบกับครัวเรือนในกทม. มีโอกาสมีข้อจำกัดในการเข้าถึงสินเชื่อลดลง แต่แรงงานรายวันหรือรายสัปดาห์มีโอกาสมีข้อจำกัดมากขึ้น - สัมพันธ์ในทิศทางบวกคือ หนี้ต่อรายได้ ภาระหนี้จ่าย (debt-service ratio) รายได้ที่ลดลง การมีหนี้ในระบบ จำนวนสมาชิกในครัวเรือน การผ่อนบ้าน ดอกเบี้ยที่เพิ่มขึ้น ตัวแปรที่สัมพันธ์ในทางลบ คือ รายได้ ระดับการศึกษา การทำงาน ความรู้ทางการเงิน การเข้าถึงแหล่งเงินทุน

ที่มา : จากการรวบรวม

2.3 สินเชื่อในชนบทไทย

งานศึกษาเกี่ยวกับสินเชื่อในชนบทไทยสามารถสรุปได้ดังนี้

เยาวเรศ ทับพันธุ์ (2530) ได้ศึกษาถึงลักษณะต่างๆ ของครัวเรือนในชนบทที่มีผลต่อการกู้จากแหล่งสินเชื่อต่างๆ กัน โดยได้เลือกสำรวจภาคสนามในจังหวัดนครราชสีมาในเดือนเมษายน 2528 สำหรับการวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่กำหนดโอกาสที่ครัวเรือนจะได้เงินกู้จากแหล่งเงินกู้ต่างๆ ด้วยวิธี Logit Analysis ด้วยข้อมูลในระดับหมู่บ้านพบว่าหมู่บ้านที่มีรายได้จากการเกษตรสูงกว่าจะมีโอกาสที่จะได้รับเลือกจาก ธ.ก.ส. เพื่อเข้าไปส่งเสริมปล่อยสินเชื่อการเกษตรของ ธ.ก.ส. สูงกว่า แต่ลักษณะเด่นของหมู่บ้านที่มีโอกาสกู้ยืมจากธนาคารพาณิชย์สูง คือหมู่บ้านที่มีการออกเอกสารสิทธิ์บนที่ดินอย่างกว้างขวาง ทั้งนี้เพราะการกู้จากธนาคารพาณิชย์ต้องมีหลักค้ำประกัน

เมื่อพิจารณาในระดับครัวเรือนพบว่า ตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ในทางบวกกับโอกาสของการที่ครัวเรือนจะได้กู้จาก ธ.ก.ส. ได้แก่ ขนาดของรายได้จากการเกษตรไร่นาของครัวเรือน ขนาดของที่ดินในครอบครอง หนี้คงค้างจากแหล่งสินเชื่อในระบบ และฐานะทางสังคมของหัวหน้าครัวเรือน ส่วนตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ในทางลบ ได้แก่ ดัชนีวัดความกระจุกตัวของรายได้จากกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ ขณะที่ตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ในทางบวกกับโอกาสที่ครัวเรือนจะได้กู้จากธนาคารพาณิชย์ ได้แก่ ระดับรายได้อื่นๆ ที่มีไ้จากการเกษตรบนไร่นาของตนเอง ปริมาณหนี้คงค้างที่มีอยู่กับแหล่งสินเชื่อในระบบ และขนาดของที่ดินที่ครัวเรือนมีอยู่

การพิจารณาถึงลักษณะของครัวเรือนที่มีความสัมพันธ์กับโอกาสในการได้กู้กับสถาบันการเงินในระบบ โดยรวมพบว่าตัวแปรที่มีนัยสำคัญทางสถิติ ได้แก่ ขนาดของที่ดินที่ครัวเรือนมีอยู่ หนี้คงค้างของครัวเรือนจากแหล่งสินเชื่อในระบบ รายได้จากทั้งการเกษตรและรายได้อื่นๆ ซึ่งเป็นตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ในทางบวก ส่วนตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ในทางลบได้แก่ ปริมาณหนี้คงค้างที่มีอยู่กับแหล่งเงินกู้นอกระบบ และดัชนีวัดความกระจุกตัวของรายได้จากกิจกรรมต่างๆ

ในส่วนสุดท้ายของการศึกษา เป็นการศึกษาถึงอิทธิพลของตัวแปรต่างๆ ที่มีต่อปริมาณการกู้ที่ครัวเรือนหนึ่งๆ ได้รับในช่วงเวลา 1 ปี ซึ่งสมการที่คำนวณขึ้นไม่ใช่ทั้งสมการอุปสงค์หรือสมการอุปทานสินเชื่อ แต่จะเรียกว่าสมการการกู้ (Borrowing Function) ซึ่งให้ความสนใจกับผู้กู้ นอกระบบเป็นสำคัญ ผลการศึกษาด้วยวิธี Tobit พบว่าตัวแปรที่มีนัยสำคัญได้แก่ มูลค่าสินทรัพย์ รายได้สุทธิของครัวเรือน และหนี้คงค้างทั้งหมดเมื่อต้นงวด โดยที่ตัวแปรสองตัวแรกมีความสัมพันธ์ในทางบวกกับปริมาณเงินกู้นอกระบบที่ครัวเรือนจะได้รับ ส่วนตัวที่สามมีความสัมพันธ์เป็นลบ

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้คำนวณสมการปริมาณการกู้รวม (รวมปริมาณการกู้จากทั้งในและนอกระบบ) ด้วยวิธีการ Tobit และตัวแปรอิสระชุดเดียวกับการคำนวณสมการการกู้นอกระบบข้างต้น พบว่าตัวแปรอิสระที่มีความสัมพันธ์ในทางบวกกับปริมาณการกู้รวมของครัวเรือน ได้แก่ รายได้ สินทรัพย์ และจำนวนที่ดินที่ใช้ในการเพาะปลูก และปริมาณหนี้คงค้างเมื่อต้นงวด

ต่อมา **เยาวเรศ ทับพันธุ์ และสมนึก ทับพันธุ์ (2541)** ได้ศึกษาเรื่อง “การใช้บริการจากตลาดเงินของครัวเรือนชนบท” โดยใช้ข้อมูลจากการสำรวจในจังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดน่าน โดยการศึกษาด้วยวิธี Logistic Regression ในกรณีของจังหวัดนครราชสีมาไม่พบว่าระดับรายได้มีความสัมพันธ์ต่อโอกาสที่จะเป็นครัวเรือนที่มีความต้องการกู้หรือไม่ต้องการกู้ ตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ในทางบวกต่อโอกาสที่ครัวเรือนจะมีความต้องการกู้ ได้แก่ สถานะทางสังคมของหัวหน้าครัวเรือน ส่วนตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ในทางลบ ได้แก่ การกระจุกตัวของแหล่งรายได้ และอายุของหัวหน้าครัวเรือน สำหรับจังหวัดน่าน โอกาสที่ครัวเรือนจะมีความต้องการกู้มีความสัมพันธ์ในทางบวกกับการที่ครัวเรือนมีสมาชิกประกอบอาชีพเกษตรกรรม และมีความสัมพันธ์ในทางลบกับการที่ครัวเรือนมีสมาชิกประกอบธุรกิจที่ไม่ใช่เกษตรกรรม สัดส่วนของผู้พึ่งพิงในครัวเรือน และการที่ครัวเรือนมีหนี้คงค้างอยู่ก่อน

สำหรับครัวเรือนที่มีความต้องการกู้ โอกาสที่จะกู้ได้มีความสัมพันธ์กับลักษณะของครัวเรือนเพียงไม่กี่ลักษณะ ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าตลาดสินเชื่อชนบทในปี 2538 อยู่ในภาวะที่ไม่ขาดแคลนแหล่งเงินทุน ในกรณีของนครราชสีมาอาจกล่าวได้เพียงว่าการมีสมาชิกในครัวเรือนประกอบอาชีพเกษตรกรรม การที่ครัวเรือนมีหนี้คงค้างจะลดโอกาสที่ครัวเรือนจะสามารถกู้เงินได้ แต่ในจังหวัดน่านกลับพบว่า การมีสมาชิกในครัวเรือนประกอบอาชีพรับจ้าง และครัวเรือนที่มีสัดส่วนของที่ดินมีเอกสารสิทธิ์สูงจะลดโอกาสของการกู้ ซึ่งผลในกรณีของที่ดินดูจะขัดแย้งกับเหตุผลที่ควรจะเป็น ซึ่งครัวเรือนที่มีสัดส่วนของที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ์สูงควรเพิ่มโอกาสของการกู้เงิน

สำหรับปัจจัยที่ทำให้ครัวเรือนชนบทในนครราชสีมามีโอกาสกู้จากแหล่งสินเชื่อในระบบ ได้แก่ อายุของหัวหน้าครัวเรือน การมีสมาชิกในครัวเรือนไม่ได้ประกอบอาชีพเกษตรกรรม สัดส่วนของที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ์ สมาชิกในครัวเรือนที่ประกอบธุรกิจที่ไม่ใช่เกษตรกรรม และการมีหนี้คงค้างในระบบ แต่การที่หนี้คงค้างนอกระบบและการที่อัตราส่วนผู้พึ่งพิงในครัวเรือนสูงกลับลดโอกาสของการได้กู้จากในระบบ ในขณะที่โอกาสของการกู้ในระบบของครัวเรือนจังหวัดน่านมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับลักษณะของครัวเรือนเพียงบางประการ คือ มีความสัมพันธ์ทางบวกกับอายุของหัวหน้าครัวเรือน และรายได้จากไร่นาของตน

เมื่อแยกพิจารณาโอกาสที่ครัวเรือนจะกู้จากสถาบันการเงินในระบบแต่ละแหล่งที่สัมพันธ์กับลักษณะของครัวเรือน พบว่า ธ.ก.ส. ยังเน้นการให้กู้กับครัวเรือนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมอยู่ในทางตรงกันข้ามครัวเรือนที่มีสมาชิกประกอบอาชีพเกษตรกรรมและมีรายได้จากรั้วนาสูงกลับมีโอกาสกู้จากธนาคารพาณิชย์ต่ำ ในขณะที่ครัวเรือนที่มีการประกอบธุรกิจที่ไม่ใช่การเกษตรและมีรายได้จากรั้วนาสูงจะมีโอกาสสูงกว่าที่จะเป็นลูกค้านักธนาคารพาณิชย์

2.4 การศึกษาที่เกี่ยวกับพฤติกรรมการบริโภคและการออมของครัวเรือนในประเทศไทย

การศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมการก่อหนี้ของครัวเรือน มีความเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการบริโภคและการออม จึงสามารถนำงานศึกษาที่เกี่ยวกับพฤติกรรมการบริโภคและการออมในประเทศไทยมาใช้เป็นแนวทางการศึกษาในเรื่องนี้ได้ โดยการศึกษาที่ได้หยิบยกมานี้ ได้แก่

งานศึกษาของ อรรวรรณ ยี่สาร (2538) ได้ศึกษาถึงปัจจัยที่กำหนดพฤติกรรมการออมของครัวเรือนในกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล และในต่างจังหวัด โดยแยกประชากรออกเป็น ครัวเรือนกลุ่มที่มีรายได้ต่ำกว่า และตั้งแต่ 15,000 บาทต่อเดือนขึ้นไป ซึ่งนำเอาแนวความคิดจากทฤษฎีการบริโภคตามสมมติฐานรายได้ถาวร (The Permanent Income Hypothesis) มาใช้ในการศึกษา โดยอาศัยข้อมูลภาคตัดขวาง (Cross-Section Data) จากโครงการสำรวจเงินออม ของธนาคารแห่งประเทศไทย ปี 2535/2536 และใช้การวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการถดถอยแบบพหุ

ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่กำหนดพฤติกรรมการออมของครัวเรือนที่อยู่ในกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล ที่มีรายได้ต่ำกว่า 15,000 บาทต่อเดือน ได้แก่ รายได้ประจำและรายได้ชั่วคราวของครัวเรือน อาชีพของหัวหน้าครัวเรือนที่ประกอบอาชีพรับราชการ พนักงานองค์การของรัฐ/รัฐวิสาหกิจเป็นหลัก และอาชีพค้าขาย : เจ้าของกิจการ/ธุรกิจเป็นหลัก มีความสัมพันธ์ทางบวกกับการออมของครัวเรือน ส่วนปัจจัยทางด้านอายุและการศึกษาระดับอุดมศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน มีความสัมพันธ์ในทางลบต่อการออม ขณะที่ปัจจัยเพศของหัวหน้าครัวเรือน อัตราการพึ่งพิง ทรัพย์สินทางการเงินสุทธิ ตลอดจนอสังหาริมทรัพย์และสังหาริมทรัพย์ไม่มีอิทธิพลอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติต่อพฤติกรรมการออมของครัวเรือนในกลุ่มนี้

ส่วนครัวเรือนที่มีรายได้ตั้งแต่ 15,000 บาทต่อเดือนขึ้นไปนั้น ปัจจัยที่กำหนดพฤติกรรมการออมโดยมีความสัมพันธ์กันทางบวก ได้แก่ รายได้ประจำและรายได้ชั่วคราวของครัวเรือน อสังหาริมทรัพย์ เพศชายที่เป็นหัวหน้าครัวเรือน และหัวหน้าครัวเรือนที่จบการศึกษาระดับอุดมศึกษา

ปัจจัยที่กำหนดพฤติกรรมการออมของครัวเรือนที่อยู่ในต่างจังหวัดที่มีรายได้ต่ำกว่า 15,000 บาทต่อเดือน ได้แก่ รายได้ประจำและรายได้ชั่วคราวของครัวเรือน หัวหน้าครัวเรือนที่จบการศึกษาระดับอุดมศึกษา ตัวแปรทรัพย์สินทางการเงินสุทธิของครัวเรือน ครัวเรือนที่อยู่ในภาคใต้ซึ่งมีความสัมพันธ์ในทางบวกกับการออม ส่วนครัวเรือนที่ประกอบอาชีพค้าขาย : เจ้าของกิจการ/ธุรกิจเป็นหลัก มีความสัมพันธ์ในทางลบกับการออม

สำหรับครัวเรือนที่มีรายได้ตั้งแต่ 15,000 บาทต่อเดือนขึ้นไปอาศัยในต่างจังหวัด ปัจจัยที่กำหนดพฤติกรรมการออมที่สำคัญ 2 ปัจจัยเท่านั้นคือ รายได้ชั่วคราวของครัวเรือน และหัวหน้าครัวเรือนที่มีการศึกษาระดับอาชีวศึกษา

เสาวลักษณ์ ธรรมทีปกุล (2539) ได้ศึกษาถึงปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและสังคมที่กำหนดพฤติกรรมการออมของครัวเรือนเกษตรกรรมลูกค้า อ.ก.ส. การศึกษาได้อาศัยทฤษฎีสถิติฐานรายได้สมบูรณของ Keynes สมมติฐานวัฏจักรชีวิตของ Modigliani และ Brumberg เป็นแนวทางในการสร้างแบบจำลอง โดยใช้วิธีกำลังสองน้อยที่สุด (Ordinary Least Square) ซึ่งข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาเป็นข้อมูลภาคตัดขวาง (Cross-Section Data) ในปี 2537/2538 ซึ่งได้จากแบบสอบถามจากครัวเรือนเกษตรกรรมลูกค้า อ.ก.ส. ในจังหวัดบุรีรัมย์และจังหวัดร้อยเอ็ด ในรอบระยะเวลา 1 ปี

ผลการศึกษาได้ข้อสรุปว่า รายได้เป็นปัจจัยกำหนดการออมของครัวเรือนเกษตรกรรมลูกค้า อ.ก.ส. ทุกกลุ่มอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในเชิงบวก และทรัพย์สินสุทธิเป็นปัจจัยที่กำหนดการออมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในเชิงลบ

สำหรับอายุของหัวหน้าครัวเรือนนั้น ไม่มีผลในการกำหนดการออมของครัวเรือนเกษตรกรรมลูกค้า อ.ก.ส. ทุกกลุ่ม แต่ครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนมีอายุ 61 ปี ขึ้นไปมีการออมสูงที่สุด แสดงว่าพฤติกรรมการออมของครัวเรือนเกษตรกรรมลูกค้า อ.ก.ส. ไม่สอดคล้องกับสมมติฐานวัฏจักรชีวิต ส่วนการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนเป็นปัจจัยที่กำหนดการออมของครัวเรือนเกษตรกรรมลูกค้า อ.ก.ส. โดยรวม ครัวเรือนเกษตรกรรมในจังหวัดร้อยเอ็ด และครัวเรือนที่ไร้มันสำปะหลังอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในเชิงบวก และจำนวนผู้พึ่งพิงในครัวเรือนเป็นปัจจัยที่กำหนดการออมของครัวเรือนชาวนา และครัวเรือนเกษตรกรรมในจังหวัดร้อยเอ็ดอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในเชิงลบ

สมปอง แจ้งสุบิน (2544) ได้ศึกษาเปรียบเทียบพฤติกรรมการบริโภคและการออมของครัวเรือนก่อนเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในปี 2539 กับช่วงวิกฤตเศรษฐกิจในปี 2541 ด้วยการประมาณค่าสัมประสิทธิ์ด้วยวิธีกำลังสองน้อยที่สุด (OLS) แล้วทดสอบความแตกต่างด้วยวิธีการ Chow test ซึ่งข้อมูลจากโครงการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนปี 2539 และ

โครงการสำรวจพฤติกรรมกรรมการออมปี 2541 การศึกษาใช้แนวคิดจากทฤษฎีรายได้สัมบูรณ์ (Absolute Income Theory) ทฤษฎีรายได้ถาวร (Permanent Income Theory) และทฤษฎีการบริโภคในวงจรชีวิต (Life Cycle Theory of Consumption) โดยการจำแนกอาชีพหลักของครัวเรือนเป็น 2 ประเภท กล่าวคือ ครัวเรือนที่มีรายได้แน่นอน (Certainty) และครัวเรือนที่มีรายได้ไม่แน่นอน (Uncertainty)

การศึกษาพบว่า ทั้งครัวเรือนที่มีแหล่งที่มาของรายได้แน่นอน (certainty) และไม่แน่นอน (uncertainty) มีพฤติกรรมการออมก่อนวิกฤตแตกต่างจากช่วงวิกฤตเศรษฐกิจอย่างมีนัยสำคัญ โดยมีปัจจัยด้านรายได้เป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการออมทั้งสองช่วงเวลาดังกล่าว ถ้ารายได้เฉลี่ยต่อหัวของครัวเรือนทั้ง 2 กลุ่ม เพิ่มขึ้นในอัตราที่เท่าๆ กันแล้ว จะส่งผลให้สัดส่วนเงินออมต่อรายได้ของครัวเรือนก่อนวิกฤตมีค่าต่ำกว่าช่วงวิกฤต

สำหรับปัจจัยอื่นๆ พบว่าครัวเรือนที่มีแหล่งรายได้ที่แน่นอน (certainty) ไม่มีปัจจัยอื่นๆ ที่มีอิทธิพลต่อการออมทั้งสองช่วงเวลา แต่สำหรับครัวเรือนที่มีแหล่งที่มาของรายได้ไม่แน่นอน (uncertainty) มีปัจจัยอื่นๆ ที่มีอิทธิพลต่อการออมของทั้งสองช่วงเวลา กล่าวคือ ครัวเรือนที่ประกอบอาชีพธุรกิจส่วนตัวในการค้าหรืออุตสาหกรรมที่มีหัวหน้าครัวเรือนมีช่วงอายุ 50-59 ปี และเท่ากับหรือมากกว่า 60 ปี หรือจบการศึกษาระดับอุดมศึกษาหรือสูงกว่า พบว่าค่าสัดส่วนเงินออมต่อรายได้ของครัวเรือนก่อนวิกฤตต่ำกว่าช่วงวิกฤต ตรงกันข้ามกับครัวเรือนที่ประกอบอาชีพเป็นพนักงานเกษตร คนงานทั่วไป หรือผู้ปฏิบัติในกระบวนการผลิต ที่มีหัวหน้าครัวเรือนจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษา อาชีวศึกษา และอุดมศึกษาหรือสูงกว่า พบว่าค่าสัดส่วนเงินออมต่อรายได้ของครัวเรือนก่อนวิกฤตสูงกว่าช่วงวิกฤต

ในขณะที่ครัวเรือนที่ประกอบอาชีพธุรกิจส่วนตัวในการค้า หรืออุตสาหกรรม และอาชีพเป็นพนักงานเกษตร คนงานทั่วไป หรือผู้ที่ปฏิบัติงานในกระบวนการผลิต ที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองพบว่าค่าสัดส่วนเงินออมต่อรายได้ของครัวเรือนก่อนวิกฤตสูงกว่าช่วงวิกฤต ส่วนอัตราพึ่งพิงของสมาชิกวัยเด็กและวัยชราภาพต่อสมาชิกวัยทำงานเป็นปัจจัยที่กำหนดความแตกต่างพฤติกรรมการออมของครัวเรือนที่มีรายได้ไม่แน่นอนทุกอาชีพ โดยที่ถ้าอัตราการพึ่งพิงเพิ่มขึ้นเท่ากัน จะส่งผลให้ค่าสัดส่วนเงินออมต่อรายได้ของครัวเรือนก่อนวิกฤตต่ำกว่าช่วงวิกฤต

2.5 ความแตกต่างของการศึกษาหนี้ภาคครัวเรือนของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ กับการศึกษาในอดีต

สำหรับวิทยานิพนธ์เล่มนี้เป็นการศึกษาพฤติกรรมการก่อหนี้ภาคครัวเรือนในประเทศไทย โดยใช้แบบจำลองทั้ง Logit Model และ Ordinary Least Square ซึ่งทำการศึกษาเปรียบเทียบถึง 4 ปี คือ ปี 2537 2541 2545 และ 2547 ซึ่งงานศึกษาในประเทศไทยอื่นๆ ส่วนใหญ่จะทำการศึกษาเฉพาะในปีปัจจุบัน ทั้งนี้เพื่อศึกษาว่าพฤติกรรมการก่อหนี้ของครัวเรือนไทย มีการเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่ จากที่ต้องประสบกับวิกฤตเศรษฐกิจครั้งใหญ่ในปี 2540 อันทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจไทยอย่างมาก รวมทั้งนโยบายประชานิยมต่างๆ ของรัฐบาล พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ที่เริ่มใช้ในปี 2544

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้ศึกษาพฤติกรรมการก่อหนี้ครัวเรือน โดยแยกตามแหล่งสินเชื่อคือ ครัวเรือนที่กู้จากในระบบ กู้จากนอกระบบ และที่กู้จากทั้งในระบบและนอกระบบ ซึ่งจะทำให้เห็นปัจจัยที่กำหนดพฤติกรรมการก่อหนี้ภาคครัวเรือนได้ชัดเจน เพราะผู้กู้จากแหล่งสินเชื่อที่แตกต่างกันน่าจะมีพฤติกรรมที่แตกต่างกันด้วย

ในการศึกษานี้ได้แยกย่อยศึกษาพฤติกรรมการก่อหนี้ของครัวเรือนดังที่กล่าวมาข้างต้นตามอาชีพหลักของครัวเรือน ซึ่งจำแนกอาชีพหลักของครัวเรือนเป็น 4 อาชีพหลัก เนื่องจากแต่ละอาชีพมีลักษณะเฉพาะ มีความมั่นคงทางด้านรายได้ที่แตกต่างกัน ทำให้ทราบพฤติกรรมของครัวเรือนแตกต่างกัน ซึ่งงานศึกษาเกี่ยวกับหนี้ครัวเรือนส่วนใหญ่จะศึกษาพฤติกรรมครัวเรือนในภาพรวมทั้งประเทศ ซึ่งอาจจะไม่ทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนเท่าใดนัก

สำหรับตัวแปรที่ใช้ในการทดสอบ จะนำตัวแปรที่ได้มีการศึกษาเกี่ยวกับหนี้ครัวเรือนในอดีตทั้งในประเทศและต่างประเทศ รวมทั้งงานที่ศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมการบริโภคและการออมมาใช้ทดสอบ และบางตัวแปรอาจจะมีการเพิ่มเติมหรือแตกต่างบ้าง เพื่อให้สอดคล้องกับข้อมูลที่มีอยู่

นอกจากนี้ ได้เพิ่มเติมการวิเคราะห์ลักษณะการกระจายตัวของหนี้ภาคครัวเรือน ตามลักษณะเศรษฐกิจ และประชากร

สรุป ในบทนี้ได้นำเสนองานศึกษาในอดีต คือ งานที่ศึกษาเกี่ยวกับการเพิ่มขึ้นของหนี้ภาคครัวเรือน สาเหตุและผลกระทบ ปัจจัยที่สัมพันธ์กับข้อจำกัดทางการเงินและกำหนดพฤติกรรมการก่อหนี้ของครัวเรือน รวมทั้งการศึกษาที่เกี่ยวกับสินเชื่อในชนบทไทย นอกจากนี้ยังกล่าวถึงงานศึกษาพฤติกรรมการบริโภคและการออมในประเทศไทย ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกันกับการก่อ และสุดท้ายจึงบอกถึงความแตกต่างของการศึกษาในวิทยานิพนธ์เล่มนี้กับการศึกษาในอดีตที่เกี่ยวกับหนี้ภาคครัวเรือน